

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Наталія Пархоменко,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент

Національної академії наук України,
заслужений юрист України,
вчений секретар

Інституту держави і права імені В. М. Корещього
Національної академії наук України

ORCID: 0000-0002-5870-9261

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-43-16>

УДК 340.1; 342.7

Реалізація інформаційної функції держави щодо правового регулювання відносин у сфері комунікацій

Постановка проблеми. Інформаційне, або постіндустріальне, суспільство – це фаза («хвиля») у розвитку цивілізації, коли головними продуктами виробництва стають не речі й енергія, а інформація та знання. Провідними рисами, що відрізняють цей соціум від усіх його попередників, є такі ознаки: а) створення глобального інформаційного простору, здатного забезпечити нову якість життя; б) збільшення питомої ваги інформаційно-комунікативних технологій, продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті (ВВП) країни; в) поява якісно нових комунікацій та ефективною інформаційної взаємодії людей на засадах зростаючого доступу до національних і світових інформаційних ресурсів, подолання інформаційної нерівності (бідності), прогресуюче задоволення людських потреб

в інформаційних продуктах і послугах [3, с. 3–4].

У цьому аспекті варто також зазначити, що на кінець 2018 р. Україна посідала 29 місце у світі за кількістю користувачів мережі Інтернет [4]; у 2020 р. кількість українських інтернет-користувачів зросла на 2 млн, що на 33% більше, ніж у 2019 р., і на початку 2021 р. становила майже 30 млн, тобто приблизно 67% населення країни [2]. При цьому спостерігається нерівномірність їх розподілу за окремими регіонами. Наразі ринок розроблення програмного забезпечення в Україні є здебільшого експортно орієнтованим та посідає третє місце за обсягами виручки, а отже, є одним із головних джерел надходження валютних коштів в Україну [7]. Серед вагомих здобутків на національному рівні можна назвати запровадження е-врядування («Digital

ега governance»), що забезпечується Державним агентством з питань електронного урядування України. Саме електронне урядування передбачає зворотний зв'язок – комунікацію держави та громадянина – шляхом надання електронних послуг у сфері бізнесу, освіти, земельних відносин, будівництва тощо.

Наразі серед пріоритетів державної політики – формування держави у смартфоні. Це експериментальний проєкт у сфері надання електронних адміністративних послуг, що полягає в запровадженні системи онлайн-взаємодії центральних органів виконавчої влади України та інших державних інформаційних систем між собою, з фізичними і юридичними особами, заснованої на автоматизації й оптимізації всіх державних функцій. Перші цифрові послуги «Держава в смартфоні» запрацювали у 2020 р. [1]. Нині це такі документи, як паспорт, електронне посвідчення водія, техпаспорт, сертифікат вакцинації тощо. І робота триває.

З огляду на той факт, що Україна постійно посилює свої позиції у світових рейтингах розвитку інформаційного суспільства та нарощує темпи використання інтернет-ресурсів як у приватному, так і в публічному житті, актуалізується проблема розвитку ефективних і водночас безпечних комунікативних практик, зокрема комунікативних платформ, та їх правового врегулювання.

Відповідне розширення сфер суспільних відносин, які потребують правового впливу в умовах інформаційного суспільства, визначило нові напрями наукових досліджень у різних галузях, зокрема й у сфері права. Ідеться про правове забезпечення безпечних умов життєдіяльності індивідів і їх доступу до інформації, про захист персональних даних і конфіденційної інформації, про введення у правове поле різних форм комунікативних практик (наприклад, комунікативних платформ), про визнання

й закріплення права на комунікацію, комунікативної організації суспільства загалом тощо. Відповідно, є нагальна потреба в науковому осмисленні зазначених процесів та розробленні ефективних правових механізмів їх забезпечення, зокрема, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку інформаційного суспільства й зарубіжного досвіду.

У цьому аспекті варто зазначити, що комунікативні практики є об'єктом дослідження різних суспільних наук, де науковці принципово вже визначилися із сутністю, змістом, видами, формами та функціями цього явища. Відповідно, комунікація розглядається як різновид соціальної практики (діяльності), процес передачі інформації між суб'єктами суспільних відносин. Проте проблеми правового забезпечення комунікативних практик в умовах інформаційного суспільства майже не піддавалися ґрунтовному дослідженню як у національній, так і в зарубіжній правовій доктрині.

Відповідно, **метою** дослідження є визначення проблем реалізації інформаційної функції держави щодо правового регулювання відносин у сфері комунікацій. З огляду на це та вже наявні напрацювання в зазначеній царині окреслимо основні аспекти сучасного стану й перспективи вдосконалення правового регулювання комунікативних практик у сучасному інформаційному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика правового врегулювання проблем розвитку інформаційного суспільства, зокрема й функціонування комунікативних практик, уже ставала предметом дослідження у вітчизняній і зарубіжній юридичній науці. Основу теорії інформаційного суспільства в 1970-х – 1980-х рр. заклали Д. Белл, Т. Стоуньєр, А. Турен, У. Дайзард, Е. Тоффлер, які визначили його природу, сутність і зміст. Також цієї проблематики торкалися І.В. Арістова,

В.Д. Бакуменко, Л.В. Березовець, С.Г. Білорусов, О.С. Білоусов, Л.Ю. Вдовиченко, Є.В. Вербецька, Е. Гідденс, В.С. Голубовська, О.В. Гриценко, В.О. Данільян, М.В. Десягин, А.А. Дудар, М. Кастельс, Е.М. Коротков, О.М. Кривцова, Н.В. Лютко, І.С. Мелюхін, Г.О. Панченко, В.С. Політанський, Н.В. Ткачева, В.Р. Фірсов, Ю. Хабермас, Ю.В. Шамрай та інші фахівці.

Виклад основного матеріалу. У суспільних науках, зокрема й правознавстві, як комунікативну практику розуміють специфічну сферу людської діяльності, змістом якої є обмін інформацією між суб'єктами суспільних відносин, збереження інформації як елемента загальної культури та об'єкта культурної спадщини, особливо в умовах викликів глобалізованого світу, та зв'язків між країнами, що виникли в результаті гармонізації правових систем, універсалізації права й інших суспільних явищ.

З огляду на це складно переоцінити силу інформаційного впливу на суспільну свідомість і культуру, формування цінностей, світогляду й переконань, на розвиток суспільних відносин, консолідацію зусиль у вирішенні певних завдань, зокрема й конфліктних ситуацій. Це також один із засобів забезпечення прав і свобод громадян. Останнім часом особливої актуальності набуває використання комунікативних практик в умовах пандемії COVID-19, завдяки яким зменшуються ризики людей захворіти на коронавірусну інфекцію.

При цьому, на наше переконання, правового забезпечення потребують лише комунікації, які зумовлюють виникнення юридичних наслідків. Це, зокрема, взаємодія суб'єктів суспільних відносин, яка потребує правового впливу з огляду на її значення для розвитку суспільних відносин, забезпечення прав і свобод громадян, підтримання режиму законності та правопорядку.

Функціонування комунікативних практик залежить від багатьох чинників, які й визначають їх ефективність. Ідеться про рівень культури, зокрема правової, суб'єктів комунікації, стан розвиненості соціально-економічних відносин, рівень захисту населення, нормативно-правові засади, які відповідають об'єктивному розвитку суспільних відносин. При цьому вагоме значення має правове забезпечення комунікативних платформ, їх заснування, діяльності та результатів такої діяльності. Комунікативні практики насамперед мають бути безпечними, юридично захищеними та такими, що гарантують безпеку громадян відповідно до міжнародних стандартів і чинного законодавства України.

Зазначене є одним із напрямів реалізації комунікативної функції держави. Ця проблема є комплексною та включає правотворчу і правореалізаційну діяльність органів державної влади. Особливу роль у цьому відіграє судовий захист порушених прав суб'єктів комунікації. З огляду на це першочергово правового визначення потребують напрями й механізми організації та здійснення комунікативної діяльності.

Нині в Україні визначені правові засади здійснення інформаційної діяльності. Зокрема, правове регулювання у сфері створення та поширення інформації відбувається відповідно до норм Конституції та законів України. Так, у ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Закон України «Про інформацію» закріплює право громадян України на інформацію, закладає правові основи інформаційної діяльності. У його ст. 3 закріплені основні напрями державної інформаційної політики, зокрема:

- забезпечення доступу кожного до інформації;
- забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання,

одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;

- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
- постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- забезпечення інформаційної безпеки України;
- сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору.

Відповідно до ст. 32 Конституції України не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

При цьому кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї, права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також права на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням і поширенням такої недостовірної інформації.

Зазначене узгоджується із ч. ч. 2, 3 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, де проголошено: «Кожна людина має право на вільне вираження своєї думки; це право включає свободу шукати, одержувати й поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір. Користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки та особливу відповідальність. Воно може бути пов'язане з певними обмеженнями,

які, однак, повинні встановлюватися законом і бути необхідними: а) для поважання прав і репутації інших осіб; б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення».

Зазначені положення знайшли розвиток у галузевому законодавстві. Нині в Україні чинні 22 нормативні акти, що регулюють діяльність в інформаційній сфері. Це, зокрема, закони України «Про інформацію» (1992 р.), «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (1998 р.), «Про Національну програму інформатизації» (1998 р.), «Про електронні документи та електронний документообіг» (2003 р.), «Про електронний цифровий підпис» (2003 р.), «Про захист персональних даних» (2010 р.), «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.), «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства України на 2007–2015 роки» (2007 р.), «Про електронні довірчі послуги» (2017 р.), а також низка інших законів і підзаконних актів, що спрямовані на забезпечення їх реалізації. Вагому роль у розвитку цієї сфери відіграло підписання у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої. Зокрема, у ній у главі 14 «Інформаційне суспільство» зазначено, що співробітництво сторін угоди має на меті імплементацію національних стратегій інформаційного суспільства, розвиток всеохоплюючої нормативно-правової бази для електронних комунікацій та розширення участі України в дослідній діяльності Європейського Союзу у сфері інформаційно-комунікативних технологій.

Таким чином, в Україні загалом створено правові механізми забезпечення завдань, які стоять перед державою в аспекті розвитку інформаційного суспільства, зокрема й інформаційних практик. Однак

постійного моніторингу потребує інформаційне законодавство щодо відповідності об'єктивному розвитку суспільних відносин з огляду на забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, прав і свобод громадян, ефективності та відповідності міжнародним правовим актам.

З іншого боку, такий стрімкий інноваційний розвиток в інформаційній сфері негативно позначається на окремих сферах суспільних відносин. Зокрема, однією з причин системної кризи цивілізації є розрив між знаннями та моральними цінностями, між технологічною, інформаційною могутністю та моральними принципами. Сучасний комп'ютеризований світ із мультимедійними глобальними комунікаційними засобами зв'язку – це новий етап у розвитку людини й суспільства, що не має аналогів в історії культури. Цей етап схожий на попередній тим, що ґрунтується на силі слова, інформації, що міститься у слові, проте відмінність полягає в можливості об'єднати слова та зображення. Останнє впливає на характер соціалізації особистості, оскільки соціальний процес значною мірою зумовлений специфікою комунікативних зв'язків, що функціонують у суспільстві, посилює контроль і вплив засобів масової інформації на всі події в ньому [6, с. 5–6]. Відповідно, з розвитком інформаційного суспільства, появою інформаційних технологій зазнає якісних змін соціальна комунікація, що впливає на відносини людей, характер їх спілкування. Відчуження людей, зв'язок між якими дедалі більше має «віртуальний» характер, призводить до розриву соціальних зв'язків як у просторі, так і в часі, що має негативні наслідки і для спілкування, і для особистості. Необхідне розроблення технології самозбереження й самозахисту особистості від цих негативних впливів, пошук форм і методів справжнього

спілкування, у процесі якого можливий розвиток особистості та її ефективна взаємодія з іншими [8, с. 141].

Проблема полягає в певній стійкості розвитку комунікативних практик і платформ, існуванні законодавчих прогалин і колізій у правовому регулюванні окремих сфер комунікацій, що іноді призводить до порушення чинного законодавства, прав і свобод фізичних та юридичних осіб, створює проблеми для діяльності державного апарату тощо. Ідеться про ризики, які виникають у зв'язку з поширенням недостовірної інформації, пропагуванням насильства й ворожнечі, сприянням створенню незаконних формувань, здійсненню незаконної діяльності тощо. Непоодинокими є випадки недотримання таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції без законних підстав, а також втручання в особисте й сімейне життя окремих громадян, у діяльність підприємств, установ та організацій у незаконний спосіб, що в підсумку призводить до порушення прав і свобод, законних інтересів. У цьому аспекті йдеться також про такі заходи:

- створення дієвих механізмів запобігання поширенню неправдивої інформації, визначення правового статусу суб'єктів інтернет-комунікацій, що включатиме їх відповідальність у разі порушення чинного законодавства;
- уведення у правове поле діяльності суб'єктів, які займаються торгівлею через мережу Інтернет;
- захист персональних даних;
- забезпечення сумісності різних комунікативних платформ;
- своєчасне забезпечення всіх суб'єктів суспільних відносин, у тому числі на всій території країни, необхідною інформацією, забезпечення доступу до інформації та її повноти;
- розвиток права інтелектуальної власності, захист авторських прав;
- захист прав інвесторів у цій сфері.

Відповідно, питання авторського права та приватності є одними з найактуальніших і потребують правового впорядкування, адже невирішеною проблемою залишається можливість несанкціонованого доступу до акаунта на комунікативних платформах, а поширення інформації фактично є неконтрольованим процесом.

За таких умов залишається нагальною проблема прийняття Інформаційного кодексу України як систематизованого нормативно-правового акта, що комплексно врегулював би цю сферу. Особливо важливим це видається з огляду на те, що нині, як і на початку розбудови незалежності України, актуальним залишається утвердження нашої держави у світовому і європейському інформаційному просторі на рівноправній основі шляхом інтенсивного запровадження в усі сфери життя інформаційно-комунікативних технологій, істотної перебудови системи державної інформаційної політики, необхідності зміцнювати прямі та зворотні зв'язки між владними структурами й суспільством, вирішення проблем ефективного розвитку національної інформаційної інфраструктури, створення інформаційно-аналітичних систем органів державної влади, прискорення процесів модернізації матеріально-технічної бази, надійного захисту інформаційних ресурсів [3, с. 13].

Варто також звернути увагу на той факт, що вільний доступ до великого масиву інформації розширює можливості для креативного пошуку, розвитку індивідуальності; глобальні

мережі сприяють встановленню міжособистісних контактів. З іншого ж боку, поступово руйнуються традиційні зв'язки, рівень безпосередньої взаємодії людини з іншими людьми знижується, натомість збільшується кількість анонімного, формального спілкування посередництвом електронних технологій, у процесі якого людина втрачає стать, вік, голос, національність та інші соціальні характеристики. У результаті цього втрачаються навички повноцінного спілкування, що вимагають від особистості роботи над собою, уваги, душевних зусиль, толерантності, розуміння тощо [5].

Висновки. З огляду на незворотність і пришвидшення розвитку інформаційного суспільства, інформатизації суспільних відносин у країні та їх неоднозначний вплив на інші сфери суспільного життя перед державою постає першочергове завдання – створити правові механізми, які мінімізують негативний вплив на людське середовище задля його збереження й відновлення. Сформовані правові засади розвитку інформаційного суспільства, інформаційно-комунікативних технологій та, відповідно, функціонування комунікативних практик наразі не вирішують низку проблем, розв'язання яких потребує вдосконалення чинного нормативного масиву, його систематизації, подолання прогалів та усунення колізій, консолідації, узгодження з міжнародними стандартами. На нашу думку, одним зі шляхів подолання цієї ситуації може бути розроблення та прийняття Інформаційного кодексу України.

Список використаних джерел

1. Держава в смартфоні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Держава_в_смартфоні.
2. За рік карантину кількість українських користувачів у соцмережах зросла на 7 млн і досягла 60% населення – GlobalLogic. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/telecom/730770.html>.
3. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: аналітична доповідь / Д.В. Дубов, О.А. Ожеван, С.Л. Гнатюк. Київ: НІСД, 2010. 64 с.

4. Інтернет в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інтернет_в_Україні.
5. Малєєва Н.С. Комунікативні інтернет-практики в сучасному суспільстві. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика*. 2015. Вип. 1. С. 128–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivoo_2015_1_17.
6. Ольшанская А.В. Коммуникативный процесс в условиях глобализации: социально-философский анализ : дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.11. Москва, 2005. 146 с.
7. Ринок розробки програмного забезпечення. URL: <https://regulation.gov.ua/dialogue/it-i-telekom/14-rinok-rozrobki-programnogo-zabezpecenna>.
8. Шабаєва Л.М. Комунікативні практики: основні підходи до вивчення. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2012. Вип. 3. С. 136–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filipol_2012_3_24.

Пархоменко Н. М. Реалізація інформаційної функції держави щодо правового регулювання відносин у сфері комунікацій

З огляду на посилення позицій України у світових рейтингах розвитку інформаційного суспільства та нарощення темпів використання інтернет-ресурсів як у приватному, так і в публічному житті актуалізується проблема розвитку ефективних і водночас безпечних комунікативних практик, зокрема комунікативних платформ, та їх правового врегулювання. Проблематика правового врегулювання проблем розвитку інформаційного суспільства загалом та функціонування комунікативних практик зокрема не піддавалася ґрунтовному дослідженню у вітчизняній і зарубіжній юридичній науці.

Функціонування комунікативних практик залежить від багатьох чинників, які й визначають їх ефективність. Серед них ключове значення має правове забезпечення. Відповідно, визначаються правові засади функціонування комунікативної сфери в аспекті розвитку інформаційного законодавства та інформаційного суспільства. З огляду на незворотність і пришвидшення розвитку інформаційного суспільства, інформатизації суспільних відносин у країні та їх неоднозначний вплив на інші сфери суспільного життя перед державою постає першочергове завдання – створити правові механізми, які мінімізують негативний вплив на людське середовище задля його збереження й відновлення. Сформовані правові засади розвитку інформаційного суспільства, інформаційно-комунікативних технологій та функціонування комунікативних практик наразі не вирішують низку проблем, розв'язання яких потребує вдосконалення чинного нормативного масиву, його систематизації, подолання прогалин та усунення колізій, консолідації, узгодження з міжнародними стандартами. Одним зі шляхів подолання цієї ситуації може бути розроблення та прийняття Інформаційного кодексу України.

Ключові слова: інформація, суспільство, комунікація, практика, платформа, функція, держава, правове регулювання, кодекс.

Пархоменко Н. Н. Реализация информационной функции государства по правовому регулированию отношений в сфере коммуникаций

Учитывая усиление позиций Украины в мировых рейтингах развития информационного общества, наращивание темпов использования интернет-ресурсов как в частной, так и в публичной жизни, актуализируется проблема развития эффективных и в то же время безопасных коммуникативных практик, в том числе коммуникативных платформ, и их правового регулирования. Проблематика правового регулирования проблем развития информационного общества в целом и функционирования коммуникативных практик в частности не поддавалась основательному исследованию в отечественной и зарубежной юридической науке.

Функционирование коммуникативных практик зависит от многих факторов, которые и определяют их эффективность. Среди них ключевое значение имеет правовое обеспечение. Соответственно, определяются правовые основы функционирования коммуникативной сферы в аспекте развития информационного законодательства и

информационного общества. Учитывая необратимость и ускорение развития информационного общества, информатизации общественных отношений в стране и их неоднозначное влияние на другие сферы общественной жизни, перед государством возникает первоочередная задача – создать правовые механизмы, которые минимизируют негативное влияние на человеческую среду для ее сохранения и восстановления. Сформированные правовые основы развития информационного общества, информационно-коммуникативных технологий и функционирования коммуникативных практик пока не решают ряд проблем, решение которых требует совершенствования действующего нормативного массива, его систематизации, преодоления пробелов и устранения коллизий, консолидации, приведения в соответствие с международными стандартами. Одним из путей преодоления такой ситуации может быть разработка и принятие Информационного кодекса Украины.

Ключевые слова: информация, общество, коммуникация, практика, платформа, функция, государство, правовое регулирование, кодекс.

Parkhomenko N. The implementation of the information function of the state with regard to the regulation of the relations in the field of communications

Considering the enhancement of Ukraine's position in the world information society's development rankings, the increasing pace of using the Internet resources both in private and public life, the problem of the development of the effective and, in the meantime, safe communicative practices, including communicative platforms, and so their legal regulation has been mainstreamed. The issue of legal regulation of the problems of the development of information society in general and functioning of communicative practices in particular, had not been sufficiently investigated in the national and foreign legal science.

The operation of the communicative practices depends on the multiple factors that determine their effectiveness. The legal support is crucial among them. Accordingly, the legal framework for the functioning of communicative area in the aspect of the development of information legislation and information society is defined. Considering the irreversibility and acceleration of development of the information society; informatisation of public relations in the country and their mixed impact on the other areas of public life, the state is facing the priority task of establishing of legal mechanisms that would minimize the negative influence on the human environment for its conservation and recreation. The formed legal framework of development of the information society, information and communicative technologies and, respectively, the functioning of the communicative practices so far don't solve the range of problems. This demands the improvement and systematization of the existing array of laws and regulations. Bringing the gaps and addressing the collisions and alignment of the legislation to the international standards are also required. One of the ways to overcome such a situation might be the development and adoption of the Information Code of Ukraine.

Key words: information, society, communication, practice, platform, function, state, legal regulation, code.